

A határon túli magyarság egzisztenciateremtésének gazdasági feltételei. Feladatok.

Az MSZP Közép- és Kelet-európai Tagozatának tanácskozása.

1994. november 11.

Tabajdi Csaba államtitkár

A kormányprogram a határon túli magyarsággal kapcsolatosan két fő stratégiai vonalat fogalmaz meg, és ennek még a sorrendje sem lényegtelen. Első helyen a határon túli magyarok egzisztenciateremtésének, polgárosodásának, helyi civil társadalmi fejlődésének, közigazgatásban való részvételének a segítségét tűzte ki, másodikként pedig a kisebbségi jogvédelem segítségét. Ami a határon túli magyarság egzisztenciateremtésének kérdését illeti: egyetlen magyar kormány sincs abban a helyzetben, hogy három és félmillió kárpát-medencei határon túli magyar egzisztenciáját megteremtse. Amikor a szocialista-liberális kormány programjában megfogalmazta ezt a célkitűzést, nem ebből indult ki, hiszen vállalhatatlan feladat is lett volna. Az volt a célja, hogy megteremtse azt a szellemi infrastruktúrát, amely a határon túli magyarság vállalkozásaihoz, helyi közigazgatásban való részvételéhez elengedhetetlenül szükséges. Arról van szó, hogy nincs annyi tőkéje Magyarországnak, amennyivel be tudna szállni a privatizációba, de arra igenis voltak, vannak és lesznek eszközök 1995-ben, hogy manager képzés, vagy a határon túli közigazgatási szakemberek szakmai továbbképzése legyen. Elindult a munka, amelynek során szeretnénk átadni az ismereteket, a tapasztalatokat, a magyarországi és a nyugat-európai kapcsolatrendszer, információkat a határon túli magyarságnak, amely polgárosodásához, vállalkozásához, szülőföldön való boldogulásához elengedhetetlenül szükséges. Ma az ismeret, az információ – a pénztőke mellett – az egyik legfontosabb tőke. Ahhoz, hogy ezt az információs tőkét Magyarország átadja, ennek intézményi feltételeit megszervezze, azt hogy a határon túli közigazgatásban dolgozók képzését folyamatossá tegye, azt, hogy a manager képzést szisztematikussá tegye, azt, hogy a magyarországi bankokat, vállalatokat a magántőke odacsalogassa a határmenti régiókba, ez feladata, lehetősége és kötelessége a kormánynak.

Keletről Nyugatra Európa közepén

A Határon Túli Magyarok Hivatalában létrehoztuk a Gazdasági Együttműködési Főosztályt Németh Attila vezetésével, amelynek az a feladata, hogy ne az állam menjen Erdélybe gazdasági vállalkozásra, hanem a magyarországi vállalkozók. Vagyis mi ösztönözni, segíteni, katalizálni szeretnénk ezt a folyamatot, vagyis a szolgáltató állam jegyében szeretnénk segíteni a határon túli magyarok boldogulását. Ahhoz, hogy ez jól működjön, szétválasztottuk az *Illyés Alapítványt* és a *Kézfogás Alapítványt*. A jövőben az Illyés Alapítvány nonprofit jelleggel fog működni, míg a *Kézfogás Alapítvány* kimondottan a gazdasági vállalkozások segítségével, manager képzéssel, vállalkozásokhoz szükséges szellemi infrastruktúra megteremtésével kíván foglalkozni. Ezen áll, vagy bukik, hogy eredményes lesz-e a szocialista-liberális kormány kisebbségi politikája, tud-e alternatívát felmutatni az előző négy év kisebbségi politikájával szemben.

Reméljük, hogy a mai tagozati rendezvény elősegíti a kormányzati munkát. Remélem, hogy szellemi háttérként, szellemi műhelyként nagyon sok mindenben hozzájárul a kormányzati munka sikeréhez.

Mai tanácskozásunkon részt vesz Farkas Pál, a Magyar Keresztény Demokrata Mozgalom alelnöke Pozsonyból, György Béla Zsolt, az RMDSZ gazdasági alelnöke Csíkszeredáról, Gyurovszky László, a Magyar Polgári Párt alelnöke, Kopátsy Sándor, mint egyszemélyes intézmény és Németh Attila, a Határon Túli Magyarok Hivatalának főosztályvezetője.

Németh Attila, a Határon Túli Magyarok Hivatala Gazdasági együttműködési főosztályának vezetője:

A szocialista-liberális kormány programjában egyértelműen leszögezte, hogy a határon túli magyarságot kulturális értelemben a magyar nemzet részének tekinti. A rendelkezésre álló eszközökkel, a nemzetközi normákkal összhangban, arra törekszik, hogy a határon túli magyarok számára olyan gazdasági, politikai és jogi feltételrendszer, társadalmi légkör alakuljon ki, amelyben országuk állampolgáraként szülőföldjükön boldogulhatnak. Meghatározónak tartja a határon túl élő magyarok egzisztenciateremtését, gazdasági felemelését, megerősödését, a helyi önkormányzatokban és a civil társadalomban való részvételét. A kormánynak az a célja, hogy lehetőségeivel összhangban és arányosan gazdasági, pénzügyi együttműködési formákkal, képzési programokkal, a határmenti területek regionális együttműködésének előmozdításával segítse elő, hogy a határon túl élő magyarság élni tudjon az adott ország helyi, közigazgatási, vállalkozási és jogi lehetőségeivel. Lényegesnek tartjuk, hogy a határon túl élő magyarság gazdasági tevékenysége ne váljon el az adott ország gazdaságától, integrálódjon abba, és egyúttal segítse elő, hogy Magyarország, valamint a szomszédos országok közötti gazdasági együttműködés tovább fejlődjön. Ily módon a határon túl élő magyarok egzisztenciális és gazdasági okok miatti áttelepülését csökkenteni lehet, s ugyanakkor elérhető az, hogy javulás történjen a határon túl élő magyarok pozíciójá-

ban. Ez az a filozófia, amely meghatározza a Határon Túli Magyarok Hivatalának ilyen irányú tevékenységét. Ennek érdekében a közeljövőben ki szeretnénk dolgozni egy középtávú programot, amely alapvetően meghatározná azt a mozgásteret, amelyben a határon túli magyarok gazdasági megsegítése tekintetében gondolkodunk. Mielőtt a határon túli magyarok gazdasági megsegítésének néhány konkrét elképzeléséről beszélnék, nagyon röviden szeretnék gyors képet adni arról, hogy a környező országokkal hogyan alakult az elmúlt évben a gazdasági, kereskedelmi forgalom. Ha a gazdasági kapcsolatokat nézzük, akkor a kelet- és közép-európai országokban meglévő 1990 előtti kapcsolatokat gyakorlatilag úgy kell tekinteni, hogy azok megszűntek. Ezeket az országokat 1990-től lényegében új piacnak kell tekintenünk. Az új kormány megalakulása óta a kereskedelmi és politikai törekvéseink arra irányultak, hogy Oroszország mellett a közép-európai országokkal is rendezett, európai formában, megfelelő szerződéses és egyezményes rendszerben történjen az együttműködés. Ilyenek a kettős adóztatást elkerülő megállapodások, beruházásvédelemi egyezmények, kereskedelmi megállapodások. Ezek nagy része már megkötésre került Ukrajnával, Horvátországgal, Szlovákiával. Sajnálatos módon a rafitikálása mind az említett országokban, mind Magyarországon egyelőre még húzódik. A kelet- és közép-európai országok Magyarország teljes kivitelében 10–11 %-kal részesednek, behozatalunkban pedig 1993-ban 89 %-kal. A térségben legerősebb gazdasági partnerünk Románia volt 1993-ban 270 millió dolláros volt a forgalmunk, Magyarország exportja 100 milliárd dollárral volt több, mint az import.

A szerteágazó és élénk gazdasági kapcsolatoknak a fejlődését nemcsak a földrajzi közelség, hanem a magyar vállalkozói kör aktivitása is elősegítette. Magyar részvételű vegyesvállalat *Romániában* 1994 első félévi adatok szerint 1400 működött és nem hivatalos adatok szerint kb. 1000-re tehető a magyar–magyar vegyesvállalatok száma, tehát az erdélyi magyar cégek és a magyarországi magyar cégek által létrehozott vegyesvállalatok. *Szlovákiában* az exportunk 1993-ban 127 millió dollár volt, importunk 237 millió dollár, tehát itt a behozatal a nagyobb. A *volt Jugoszlávia* államaival a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat gyakorlatilag a háború és az ehhez kapcsolódó ENSZ korlátozó intézkedések alapvetően befolyásolták.

A régió országaival lebonyolított külkereskedelmi forgalom több mint felét a magyar–szlovén árucserére teszi ki. *Szlovéniával* a kapcsolataink teljes mértékben rendezettek, megfelelnek az európai normáknak. A *horvátországi* kapcsolataink is fejlődtek, 1993-ban azonban horvát részről protekcionista törekvések nyilvánultak meg, itt lépéseket kell tennünk a kölcsönös kereskedelem erőteljesebb liberalizálására. Kis-Jugoszláviát tekintve a szankciós intézkedések következtében importunk gyakorlatilag megszűnt, exportunk pedig az ENSZ által engedélyezett humanitárius eszközökre, valamint élelmiszerekre korlátozódhat. Ukrajnáról most nem beszélek, mert azt komplexebben kell – a FÁK országaival együtt – áttekinteni.

A Határon Túli Magyarok Hivatala milyen eszközökkel szeretné elősegíteni a határon túl élő magyarok gazdasági felemelkedését? Ha abból a filozófiából indulunk ki, hogy a keres-

Keletről Nyugatra Európa közepén

kedelmi forgalom 7–12 % közötti részének kell magyar lakta területekre irányulnia, akkor azt lehet mondani, hogy ez az a minimum célkitűzés, amit mérni kell a jövőben. Ilyen jellegű statisztika eddig nem készült. Mi azt szeretnénk, hogy a szomszédos országokkal való árucserforgalom exportunkban és importunkban a kereskedelmi forgalom jóval nagyobb százalék arányban bonyolódna le a határon túli magyarok gazdasági, gazdálkodási szervezeteivel, mint azt a számarányok prejudikálnák. Megalakult a Határon Túli Magyarok Hivatalában a gazdasági együttműködési részleg, megpróbálunk olyan munkatársakkal, szakértőkkel együtt dolgozni, akik régen dolgoznak ezeken a területeken és nagy tapasztalatokkal rendelkeznek. 1995 elején szeretnénk a Kormány elé terjeszteni egy tervezetet, amely közép távon határozná meg a teendőket. Ennek előkészítésére létrehoztuk a Gazdasági Együttműködési Munkacsoportot, amelyben a legnevesebb elméleti, államigazgatási, bankipénzügyi és vállalkozási szférából ismert szakemberek vesznek részt, és műhelymunka keretében dolgozzák ki az előterjesztés koncepcióját. Meg szeretnénk említeni néhány olyan témát, amelyek az elkövetkező időkben a munkák súlypontját képezik. Először is át kell tekinteni és meg kell teremteni a jogszabályok megismerését, megismertetését, valamint adott esetben szükséges harmonizációját a különböző országok között. Itt Romániára, Szlovákiára, Kis-Jugoszláviára, Horvátországra és Szlovéniára, Kárpátaljára gondolok. Ausztriával nincs ilyen jellegű problémánk.

Melyek ezek az egyezmények, amelyeket elsősorban szem előtt szeretnénk tartani? Minden országgal legyen kettős adóztatást elkerülő egyezmény, enélkül nem tudunk gazdaságilag továbblépni! Meg kell kötni, illetve, ahol már megkötésre került, ráfitálni kell a beruházásvédelmi egyezményeket. Törekedni kell szabadkereskedelmi megállapodás megkötésére, elsősorban Romániával. Szlovákiával a CEFTA egyezmény keretében ez tulajdonképpen elrendezettnek tekinthető, ahol pedig nem szabadkereskedelmi megállapodások vannak, ott törekedni kell a kereskedelmi megállapodásokra! Ukrajnával a közelmúltban történt meg – fel kell készülnünk, hogy Kis-Jugoszláviával is meg kell kötni a kereskedelmi megállapodást, mielőtt a szankciókat feloldják. Nem lehet továbblépni és nem lehet érdemi eredményt elérni anélkül, hogy a banki-pénzügyi kapcsolatok ne lennének rendezettek. Szlovákiával, Horvátországgal, Szlovéniával és Ausztriával nincs különösebb probléma. Európai normáknak megfelelő – természetesen kelet-európai behatásokkal – banki és pénzügyi kapcsolatokkal rendelkezünk. Romániával érdekes helyzet alakult ki: levelezői bankkapcsolata több kereskedelmi banknak van, de figyelembe véve a nagy számú vegyesvállalatot, előbb-utóbb lépéseket kell tenni, hogy Romániában vegyesbankot vagy magyar bankfiókot kell létesíteni.

Vannak olyan elképzelések, – elsősorban Erdélyből kaptam ilyen jelzéseket – hogy alapítsanak Romániában vagy Erdélyben magyar bankot. Úgy képzelik, hogy az egyértelműen preferálná a magyar vállalkozókat, kedvezőbb hitelkondíciókkal nyújtana kölcsönt. Ilyen bankot nem lehet alapítani, mert pillanatok alatt tönkremegy. A normál banki kapcsolatokban, európai normáknak megfelelően – szem előtt tartva a romániai érdekeket is – a bank-

kapcsolatokat rendezni kell. Bank alapítására is lehet gondolni, de még célszerűbb bankfiók alapítására. Ha ennek az a feltétele, hogy először Bukarestben kell bankfiókot csinálni, akkor először ott kell megcsinálni. Hasonló elképzeléseink vannak Szlovákiával is. Szlovákiában vannak már bankok, amelyek jelzéseket küldtek, hogy szívesen felvennék a kapcsolatot Magyarországgal, illetve közös bankot létesítenének. Most nem akarom megnevezni azt, ami előrehaladottabb, mert nem akarom sérteni a magyar bankok érdekeit, és esetleg kellemetlen helyzetbe hozni a partnert. Jugoszláviával az alapok tulajdonképpen már megvannak, mert a magyar–jugoszláv bankkapcsolatok még a háború előtt a legfejlettebbek voltak az úgynevezett szocialista országok között. Ezeket az alapokat az embargó után ki kell ásni a romok alól és újra lehet építeni. Amint erre mód és lehetőség van, először nem hivatalos formában, aztán hivatalos formában, a magyar bankok fel fogják venni Kis-Jugoszlávia bankjaival a kapcsolatot. Nem elég jó a helyzet Ukrajnával, mert tulajdonképpen Ukrajnában európai „standardnek” megfelelő bankrendszer nem létezik.

A következő nagyon fontos dolog az információs adatbank létrehozása. Ezt minél előbb létre kell hozni, mert enélkül sem a magyar vállalkozók, sem a külföldi vállalkozók nem tudnak tájékozódni. Mit kell ennek tartalmaznia? Az összes erre vonatkozó magyar jogszabályokat, szerződéseket, egyezményeket, az adott ország nyelvén és magyarul is tartalmaznia kell. Tartalmaznia kell a vállalati adattárat, a Magyarországon működő vállalatokat és a létrejött vegyesvállalatokat, ugyanúgy, mint a szomszédos országokból is, külkereskedelmi forgalmat relációnként, áruajtánként. Nagyon lényeges, hogy legyen benne olyan információs adatbázis, hogy hogyan kell üzletet kötni, melyek az adózási előírások. Nagyon fontos továbbá, hogy legyen partnerközvetítő szolgálat.

Nem kell új dolgot feltalálni! Ezek a rendszerek különböző formákban már léteznek Magyarországon. Vannak bizonyos kezdeményeződései már Erdélyben is, a Felvidéken is. Most dolgozunk rajta, hogyan lehet ebből integrált rendszert létrehozni. Az erre való pénzeszközök egy részét már sikerült megszerezni, gyakorlatilag már allokálva vannak. Remélhetőleg néhány hónapon belül az adatbázis beindításra kerül. Az az elképzelésünk, hogy budapesti központtal egyelőre két helyen, Erdélyben és a Felvidéken egy-egy terminállal indítanánk be az adatbankot. Nagyon lényeges a közgazdasági managerképzés. Át kell tekinteni az eddigi rendszert! Nagyon sok jó tapasztalat van, sok jó kezdeményezés született, de néhány olyan is, amivel a jövőben nem kívánunk számolni. Meg kell tartani, amelyik jó, és el kell vetni, amelyikhez rossz tapasztalatok, esetleg valami negatív anyagi összefüggés kötődik. Egyre egyértelműbbé válik, hogy az adott országban az ottani oktatási rendszerhez igazodó, azt kiegészítő, magyar vagy angol nyelvű közgazdasági képzést kell lépésről-lépésre beindítani. Mert ha itt Magyarországon csináljuk ugyanezt a képzést, a diplomát kapott diákok 90 %-a nem megy vissza. Ez nem jelenti azt, hogy posztgraduális képzésre nem kívánunk a jövőben elfogadni diplomás közgazdasági szakembereket, de csak azokat, akik a legjobbak azon a területen, és csak egy megadott időszakra fogadjuk Magyarországon őket. A managerképzésnél továbbra is fent kell tartani azokat a kezdeményezéseket, amelyek célorientáltak, in-

Keletről Nyugatra Európa közepén

tenzívek és a helyszínen történnek. A támogatást is új alapokra kell helyezni. Az *Új Kézfogás Közalapítványnál* az 1995-ös költségvetésben a támogatás tervbe van véve. A támogatás átlátható és ellenőrizhető kell legyen, politikailag semleges, tehát ne kötődjön egyes határon túli magyar szervezetek partikuláris érdekeihez, és profitorientált legyen.

Kopátsy Sándor közgazdász:

Egy kicsit félek, hogy félreértene. Én egy kicsit mindig másképp közeledtem a határon túli magyarság kérdéséhez. Elég sok időt éltem ahhoz, hogy ismerjem a különböző rendszerek hivatalos Magyarország politikáját. Én már a negyvenes évek elején, mikor Észak-Erdély visszakért, megdöbbsentem azon, hogy csak „Kincses Erdélyről” tanítottak minket, de hogy ott az emberek sokkal szegényebbek, arról nem beszéltek. Egyáltalán föl sem merült Trianonnal kapcsolatban, hogy több millió magyar egzisztenciálisan is sokkal rosszabbul járt Trianonnal. Nekünk sokkal alaposabban kellene azzal foglalkoznunk, hogy hogyan él a magyarság a határokon túl. Nemcsak azzal, hogy a községek névtáblái, meg iskola, elemi oktatás – ezekkel is kell foglalkoznia – de főként azzal, hogyan élnek ott az emberek. Az emberek életfeltételei képezik a legfőbb emberi igényt, amit ki kell elégíteni. A nemzet is azért van. A nemzethez tartozás azért van, hogy fogjunk össze és jobban érvényesüljünk, egzisztenciálisan erősebbek legyünk. Nem véletlenül első királyunk óta 950 éven keresztül a magyar államiság mindig tisztában volt azzal, hogy nem csak a magyar nemzetiségért felelős, hanem a Kárpát-medencében élő népek egzisztenciális létének felelőssége is rajta nyugszik. Amikor azután a nemzeti államok előtérbe kerültek, minden nemzetiség külön akart boldogulni, a másik rovására. Mi is ilyenek voltunk, valljuk be. Nekünk is szerepünk volt abban, hogy a nemzetiségek nem érezték otthon magukat. Én, mint közgazdász és történész, azt mondom, 950 évig a magyarságnak felelőssége volt a Kárpát-medence egészéért. Mindig hangsúlyoztuk, középiskolában tanultuk, hogy micsoda gyönyörű gazdasági egység a Kárpát-medence. De amikor az életet láttam, kiderült, hogy ezt senki nem veszi komolyan. Ez egy frázis maradt, hogy gazdasági egység és nem foglalkozunk vele. Azóta sem találkoztam olyanokkal, akik ebben a dimenzióban gondolkodtak volna. Ez hiba volt mindig, de a század közepéig elképzelhető volt, hogy elég, ha a humán értelmiség örökösök a nemzetiségi voltunk megmaradása mellett, és majd a gazdaság valahogy alakul. A 20. század végére, még inkább a 21. századra alapvető kérdés lesz, hogy milyen gazdasági feltételeket teremtünk a magyarság számára, nemcsak itt az országon belül.

Nem lehet csak a magyaroknak bankot csinálni! Volt a románok bankja, meg nekünk is volt bankunk, tudjuk, hogy az hova vezet. Gazdasági érdeket képviselő bankok kellene, és ha azok jól képviselik az érdeket, akkor azok magyar-pártiak lesznek a Kárpát-medencében. Az a gazdasági-földrajzi egység, amit a Kárpát-medence jelent determinálja azt, hogy aki középütt él, akinek a legtöbb államvezetési tapasztalata van, a legtöbb gazdasági eredményt

felmutatta, az lesz az orientáló pont. Nagyon szeretném, ha mi a kisebbségi kérdésekkel gazdasági téren úgy foglalkoznánk, hogy nem teszünk különbséget. Majd ők tesznek különbséget, amikor végrehajtjuk ezeket a gazdasági feladatokat. Bízom abban, hogy nekünk bőven van lehetőségünk a Kárpát-medencében élő népek gazdasági boldogulása érdekében sokkal többet tenni az eddigieknél. Erre három példát hozok fel. Az egyik egy nagyon egyszerű dolog, független a hatalomtól, a rendszertől. Elkezdtek a magyarok fóliázni a Duna–Tisza közén. Állítom, hogy ma a nemzeti jövedelem számottevő része ebből származik, hogy ügyes emberek csinálják, akiknek se akadémiai, se minisztériumi segítségük, se tudományos kutató intézetük nem volt, csak egymás között cserélték a tapasztalatokat, és mára Európa legmodernebbül fóliázó vidékek alakultak ki. Ezzel olyan polgárosodás indult meg ezen a tájon, ami példátlan az európai történelemben is, hogy egyszerre a lakosság ilyen széles rétege vált polgárrá, mert az én számomra, mint közgazdász számára az a polgár, aki független. Aki gazdaságilag függő helyzetben van, az számomra nem polgár, az lehet középosztály, értelmiség, sok minden. A modern világban gazdaságilag független lehet az alkalmazott is. A modern világban a tőkésék jöttek rá legelőször, hogy aki az átlagnál jobb, azt akkor is meg kell venni, ha nem szalutál, és nem bokázik. Szóval függetlenné válik az, aki a szakmájában minőségileg kiváló. Most már nem kell tőkével rendelkeznie ahhoz, hogy gazdaságilag független legyen, lehet szaktudással is, mert *a szaktudás olykor nagyobb függetlenséget biztosít, mint a tőke*. Nemrég láttam az USA-ban a száz leggazdagabb ember névsorát, és ebből 7 % az, aki nagy vagyont örökölt. A leggazdagabb emberek nem attól lettek gazdagok, hogy tőkéhez jutottak, hanem hogy a fejükben mi van és mivel, és hogyan gazdálkodnak. Most azt mondom, hogy ezt a fóliázó rendszert lehetne hasznosítani a határokon túli olyan területeken, ahol még nagy hiány van a zöldségben. Ehhez tapasztalatcserét kellene szervezni, mert szervezetek nélkül ez nem terjed. Nemrég voltam Észak-Somogyban, és láttam a Fonyódtól nyugatra lévő homokos parton, hogy a piac odavonult, egész Nyugat-Európa, de nincs fóliás ház. Mert eddig senki nem mutatta meg nekik, hogy a szomszédjától tanul a parasztember, de az ország másik részétől nem.

Egy másik példa: nagyon meggazdagodtak a 20. században Európának azok a népei, akiknek a legmostohábbak voltak az adottságaik, akik a század elején a legszegényebbek voltak. A legnagyobb meggazdagodás a század elejéhez képest a skandináv országokban van és az alpi népek között Svájctól Szlovéniáig – Tírolt is beleértve. Miért? Azért mert ezeknek a népeknek nem volt termékeny rónaságuk, nem voltak nagy gazdasági erőforrásaik, kénytelenek voltak mással gazdálkodni, háziipart csinálni, tanulni, és sok lábra állították magukat és a családjukat. Ezzel szemben a Bácska-Bánát elszegényedett, és most ennek csak a politikai okát keressük. Ausztriának a legszegényebb részei lettek a leggazdagabbak, míg a század elején fordított volt a helyzet. Tirolo volt a Monarchia egyik legszegényebb területe, ma már a leggazdagabb. Ezen az alapon indult el bennem az a gondolat, hogy mit lehetne csinálni, itt Magyarországon is. Hogy kéne nekünk megközelíteni a problémákat? Debrecenben van egy nagy katonai repülőtér, amit most semmire nem használnak. Meg kellene hir-

Keletről Nyugatra Európa közepén

detni, hogy nyugat-európai turisták jöhetnek Debrecenbe repülővel. Ott van három civilizáció, három földrajzi tájegység 150–200 km-es körzetben, meg lehetne az idegenforgalmat szervezni, mert a pusztának még mindig van vonzása, hiába csúfolják. Ne vessük meg azokat az embereket, akik a gazdasági vonzásra reagálnak, mert ők gazdagítják az országot, ők csinálnak idegenforgalmat. A legnagyobb hírverés az volna, hogy itt egy tőzsgyökeres magyar vidék van, amott kárpát-ukrajnai, itt ruszinok, románok, erdélyi magyarok élnek. A világot úgy láthatják, ahogy Nyugat-Európában már nem lehet látni a nagyapák és a dédapák világát. Azt szeretném érthetővé tenni, hogy *nemcsak az ottani magyarokat kell segíteni*, mert az ottani magyarokat akkor jobban megutálják, nagyobbak lesznek a feszültségek. Ha azonban szervezek ilyen dolgokat, akkor a magyarok óriási előnyben vannak, mert nekik a nyelvi kapcsolatuk megvan, mindegyik nyelvet ismerik, közeledni tudnak egymáshoz, és ezzel újra megindítanánk valamit, ami ezer évig igaz volt, hogy ez a terület egy gazdasági egység. Sokat beszélnek a határok feloldásáról. Ez a feloldás a gazdaságban fog végbemenni, mert ha a humán értelmiségre bízunk, akkor a határok sose lesznek feloldva.

Egy harmadik példát is mondok. Már régen felmerült, hogy Közép-Európában, de talán egész Európában a legnagyobb és legjobb agglomerációs adottságú térség 10–15 milliós népességgel, egyetemekkel, városokkal, infrastruktúrával, a Bécs–Budapest tengelyen helyezkedik el. Most is felmerül bennem, hogy Brno, Bécs, Pozsony, Budapest – négy ország, négy nyelv, négy különböző kultúra – mindegyiknek van egyetemi struktúrája, múzeumi, zenekultúrája, mindene világhírű, csak szeparálódnak, ahelyett, hogy összefognának. Ez megint nem magyar program. A Kisalföld magyarságán egy ilyen tervnek a megvalósítása többet segítené, mintha csinálnánk egy alapítványt, aminek van egy kis pénze, vagy egy bankot, ami próbálkozik valamivel. Azt hiszem, hogy *nekünk sokkal nagyobb távlatban, a térség egészének gazdasági fellendülésén kell munkálkodni, ezzel szolgáljuk legjobban a magyar ügyet*.

Tabajdi Csaba:

Nem kívánunk különbséget tenni, hanem szeretnénk a piacot bővíteni általában Közép- és Kelet-Európában. Szeretnénk, ha meglelnének a kisebbségek jogai, de a határon túli magyarokat be akarjuk vonni abba, hogy segítsenek a piac bővítésében. Éppen az a kritikánk az előző négy év politikájával kapcsolatban, hogy *a határon túli magyarok ügyét nem valamiféle segélyező akcióként kell feltüntetni, hanem úgy kell tekinteni rájuk, mint közép és hosszú távon megtérülő jó, hasznos befektetésekre, akik nagyon komoly szerepet játszhatnak a keleti piacok egy részének visszaszerzésében, a szomszédokkal való gazdasági együttműködésben*. Természetesen a nemzeti szolidaritás alapján kell támogatni a kultúrát, segíteni a nonprofit jellegű törekvéseket is. Ami miatt vitánk van Kopátsy Sándorral az az, hogy nem csak a kulturális jogaikban, identitásukban érik őket hátrányok, hanem a gazdaságban is. A Horn-kormány azt tekinti a jogsértések sorában talán a legsúlyosabbnak, hogy

a privatizációból kiszorulóban van a határon túli magyarság. Konkrét példát mondok: Maros megyében, ahol magyarság az összlakosságnak a fele, ott a 204 tagú privatizációs bizottságban csak öt magyar van. Nem igazán működik az információs rendszer arról, hogy hol, és miképpen érik diszkriminációk a határon túl élő magyarokat gazdasági téren. A magyar bank ötlete a való életből ezért jön elő, mert számos konkrét példát mondtak el határon túl élő barátaink, hogy gazdaságilag megalapozott magánvállalkozások, vagy akár egy ingatlan megvásárlása azon az alapon nem sikerült, mert kiderült, hogy az illető, akik vállalkozni akar, magyar.

Szó sincs arról, hogy Magyarország etnikai alapon kívánja a határ menti gazdasági együttműködést. Mi a románokkal, szlovákokkal minél szorosabb gazdasági együttműködést szeretnénk kialakítani. Ha már azonban azt látjuk, hogy a határon túli magyarok autonómia törekvéseit nem fogadják úgy, ahogy ezt fogadni illene, és a határon túli magyarokat a privatizációban is, a gazdasági életben is etnikai alapon hátrányos megkülönböztetések érik, akkor bizony az anyaországnak nem csak joga, hanem kötelessége is, hogy ezeket az esélyhátrányokat próbálja mérsékelni. Mi minél szélesebb együttműködést szeretnénk Romániával, a szomszédokkal, mert hosszú távon esélyt látok abban, ha kialakul egy román, szlovák tőkés réteg, amelynek jó üzlet Magyarországgal együttműködni, akkor az mérséklőleg hathat a politikai elitre vagy a humán értelmiségre, hogy normalizálja Magyarországgal a viszonyokat. Ez szolgálja legjobban a határon túli magyarok ügyét. Ilyen körülmények diktálják, hogy a szocialista-liberális kormány programjában ez központi törekvés és ez teljesen egybevág azzal, hogy a piacokat bővíteni kívánjuk a Kárpát-medencében.

György Béla Zsolt, az RMDSZ gazdasági alelnöke:

A romániai politikai vezetés egy túlfűtött nacionalista, öngazoló politikát folytat. Elsősorban Erdély ősi román föld mivoltának bizonyítását, másodsorban pedig az újjazdag réteg kitermelését a saját köreiből, egy előnytelen versenyhelyzet megteremtését szorgalmazza. Ez nem kimondottan etnikai, inkább politikai jellegű, viszont egyértelmű, hogy a politikai vezetés és a kormányzat 100 %-osan román nemzetiségű és túlfűtött nacionalista beállítottságú. Egyértelmű, hogy ezekből a körökből szorgalmazzák létrehozni a jelenleg meggazdagodó, átalakuló társadalomnak azon elemeit, amelyek a vagyon meghatározó személyiségei lesznek.

Két súlyos probléma van. Az egyik: a tulajdonviszonyok visszaállítása, egy esetleges kártalanítás nemcsak hogy nem cél, hanem a jelenlegi vezetés számára elképzelhetetlen, mivel Erdély területén a kártalanítás a jelenlegi nemzetiségi arányszámokhoz képest másfajta tulajdonláshoz vezetne. Nagyon jól tudjuk, hogy 1918-ig milyen tulajdonviszonyok voltak, majd a negyvenes éveket követően hogyan alakultak ki. Ezt a kártalanítást, a tulajdonviszonyok visszaállítását nem elvszerűen végzi el a kormányzat.

Keletről Nyugatra Európa közepén

A másik probléma: a gazdasági reformok és a liberalizálás megindult ugyan 1990–91-ben, de nagyon szigorú és céltudatos korlátok közé került, aminek a lényege az, mintha egy 100 m-es síkfutáson 50 m előnyt adnának valakinek és utána adnák a startjelet. Ilyen dolgok történnek, amelyeknek az eszközei nagyon egyszerűek; a befolyás, a kapcsolatrendszer, a bankintézmények. A bankintézmények protekcionista működésének joghézagjaiban, az egyiknél a pozitív kicsengést, a másikonál a negatív kicsengést nevezik joghézagoknak, és eszköz egyszerűen nincs, amivel ez megtámadható legyen. Csíkszeredában hitelkérelemmel fordultunk az egyik bankhoz, és a bank hitel garanciának telekkönyvezett ingatlant fogad el. Romániában telekkönyvi nyilvántartás nem létezett, ott kataszteri nyilvántartás van. A bukaresti Nemzeti Bank telekkönyvezett ingatlangaranciát nem kérhet, mert nem létezik telekkönyv, ugyanakkor a csíkszeredai bank ezt kéri, illetve Erdély területén kéri. Tehát vannak ilyen anomáliák, amelyek nem tisztázottak és ez a Központi Bank utasítása.

Rátérek arra, hogy melyek azok a területek, amelyeken az RMDSZ próbál, tesz és segítséget vár. A legfontosabb a jelenlegi romániai politikai vezetés irányvonalának megváltoztatása, esetleg az ellenzék hatalomra jutása. Erre az esély nagyon kevés. A törvényhozásban olyan gazdasági reformok és folyamatok elfogadtatására lenne szükség, amire sajnos igazán lehetőség nincsen. Konkrétan a privatizációs törvény módosításaira gondolok, egy új kormány szerv létrehozására, amiről van egy törvénytervezet a Parlament előtt. Ez újraállomósítja a ki nem osztott földeket. A földtörvény szerint a meg nem művelt földekkel egy újonnan létrejött kormánynak alárendelt szerv fog gazdálkodni. Az intézkedések tehát egyértelműen a centralisztikus törekvések szellemében történnek. Ezt mérlegelve és tudomásul véve azok a konkrét területek maradnak, amelyeken gyakorlatban is tudunk tenni, és teszünk is, hogy ne maradjunk állandóan az elméletnél. Az eddigi gyakorlatom alapján a legfontosabbnak a lakosság tudati szintjének, gazdasági kultúrájának emelését tartom. Sok mindenre a romániai lakosság, mind a román, mind a magyar nincs megérve szellemileg. Ezt nem pejoratív értelemben mondom. Egyszerűen bizonyos folyamatok megelőzték azt a tudati felkészülést, amit a dolgok igényelnek. Vannak törvények, alkalmazhatók, vannak bankok – Csíkszereda területén, egy 50.000-es város, van 12 bankintézmény. Vannak hitellehetőségek, van nagyon sok minden, amit lehet csinálni, van jogi keret is, de egyszerűen az inercia és tudati szint miatt nem jutottak oda, hogy ezeket a törvényeket alkalmazzák, illetve igénybe vegyék. Ezért a legfontosabb a szemléletmódnak az alakítása, formálása, amelynek eszközei a gazdasági folyamatokat, információkat, jelenségeket népszerűsítő kiadványok, a TV, a Rádió minőségének a fokozása. Az RMDSZ két gazdasági kiadványt adott ki. Az egyiket az Állami Vagyonügynökség támogatásával, amely a romániai kárpótoltak számára tartalmaz információkat, a másikat a privatizációról Romániában, ami 1994. augusztusáig a jogi kereteket, lehetőségeket tartalmazza összefoglalva. Mind a kettőnek rendkívül nagy haszna volt. Sokat segített abban, hogy az emberek bizonyos problémakörökkel találkozzanak, és újabb kérdések merüljenek fel bennük. Tizenkét erdélyi középiskolában, öt városban folyik kísérleti oktatási program, egyelőre fakultatív jelleggel, *Vállalkozni jó* címmel,

amit egy magyarországi alapítvánnyal közösen indítottunk el. A diákok valósággal rátapadnak erre a tantárgyra, és valósággal lesik ennek az újszerű és vállalkozói készségeket fejlesztő programnak az óráit. Azzal, hogy az erdélyi magyar iskolákban beindítjuk ezt, bizonyos lépéselőnyt tudunk szerezni, mert nagyon sokszor az a probléma bizonyos konkrét gazdasági vállalkozásokban, illetve lehetőségekben, hogy nincsen megfelelő ember. Nagy a hiány megfelelő emberekben. Nincs megfelelően képezve, nincs megfelelő gondolkodásmódja, nincs megfelelő gazdasági kultúrája, megfelelő manageri kvalitásai, és ezért nagyon sok konkrét lehetőség elúszik, és akik beruházni akarnak veszik a batyujukat, mert nem találnak megfelelő partnerre. A másik feladat a vállalkozói szférának a segítése, ösztönzése egy polgári réteg kiemelése, bár ez nagyon merész célnak hangzik az RMDSZ rendelkezésre álló eszközökkel. Az információs bázis, a vállalkozói tömörülések, amelyek létrejöttek, azok képezhetik alapját ennek a tevékenységnek.

A legfájdalmasabb terület a lakosság, tehát a legszélesebb magyar rétegnek az érdekvédelme. Ennek konkrétan két területen érzékelhető a hiánya. Elsősorban a konkrét vagyonvédelem, tulajdonvédelem, és itt gondolok a privatizációban való részvételre, tehát a tömeges részvételre, amivel tudjuk, hogy Romániában a privatizációs törvény értelmében minden 1990. december 31-én 18 évet betöltött állampolgár kapott egy tulajdonjegyet, ami a felértékelt nemzeti vagyon 30 %-ának az illetőre eső része. Ez a lakosságnál van, de mivel Romániában nem igazán indult be a privatizáció, az emberek nem tudják, hogy mit kezdjenek vele. Az viszont nagyon szerencsétlen eset lenne, ha ezeket a kárpótlási jegyekhez hasonlóan alacsony pénzért értékesítenék. Egyrészt azért, mert ez romániai állami tulajdonban lévő intézmények vagyonszéleit jelentheti, másrészt azért, mert az az összeg, amit ezért kapnak, annyira nem számottevő, hogy egyáltalán ezen gondolkozni sem érdemes. A privatizációs kiadványt is ezért készítettük el, és ezen a területen próbálunk egy befektetői társaságot létrehozni.

A másik gond a falusi lakosság, a földtulajdonosok magára hagyatottsága, amely korosztálybeli, szemléletmódbeli problémák miatt igazán vergődik most. A helyzet megint nehezedik, mivel 1991–92-ben eszközök hiányában nagyon gyatra a földek megművelése. Nagyon könnyen rá lehet fogni arra, hogy nem volt felelősségteljesen megművelve, holott pedig nem ez volt a fő oka. A szövetkezési formák, farmergazdaságok kialakulásának ösztönzése lenne a feladatunk, annál is inkább mivel most már rájött a falusi lakosság arra, hogy igazán szükséges neki a szakembervezetés. Olyan újsághirdetések is vannak, hogy egy beteg falu keres agrármérnököt a földek megtervezésére.

Azt hiszem nagyon Románia-centrikusan beszéltem, úgy hogy egy gondolattal reflektálnék még az együttműködésre. Melyek azok a területek, amelyeken konkrét együttműködést szeretnék a magyarországi illetékes szervekkel? A devizajogszabályok területén vannak problémák és a munkavállalás problémája sem megoldott. Sok erdélyi segédmunkás dolgozik Magyarországon. Valamilyen módon kezelni kellene ezt is. A kárpótlás kérdésében folyamatos az együttműködés. A vám és határátkelés kérdése, valamint a vegyesvállalatok beruházási érdekvédelme további problematikus területek.

Keletről Nyugatra Európa közepén

Farkas Pál, a Magyar Keresztény Demokrata Mozgalom alelnöke (Szlovákia):

A Szlovák Alkotmány a lakosságot érintően két réteget határoz meg. Meghatározza az országalapító, országot létrehozó szlovákságot, akié az ország. A Preambulumban megemlíti, hogy vannak nemzeti kisebbségek is, köztük a magyar. Ebből kifolyólag minden egyes elképzelésre rávarrható az a kétféle gondolkodásmód, hogy mi a kedvező a szlovákságnak, és mi esetleg a kisebbségeknek vagy kimondottan a magyar kisebbségnek. Az Alkotmányból kifolyólag a szlovákiai magyarság másodrendű állampolgár és ez jelentősen befolyásolja a gazdasági kibontakozását is. A kárpótlás határát Szlovákiában 1948. február 25-vel húzták meg. Ez egy olyan határ, amiről azt mondják, hogy Csehszlovákiában addig demokratikus parlament működött. Feltesszük a nagy kérdést, hogy működhet-e egy országban demokratikus parlament, olyan demokratikus kormány, amely végrehajtja a kitelepítéseket, meghurcolja a szlovákiai magyarságot, földönfutóvá teszi annak nagy részét, morálisan és gazdaságilag is egyenlővé teszi a földdel, elkobozza minden jogos ingatlan vagyont? Ebben a légkörben kell megtalálnia azokat a megfelelő eszközöket, amelyek előbbre viszik gazdaságilag és morálisan is az ott élő magyarságot.

A privatizációra itt is jellemző, hogy a szlovákiai magyarság nem kap lehetőséget. Annak ellenére, hogy nyílt versenypályázatok keretein belül többször is jelentkeznek szlovákiai magyar vállalkozók, próbálják megszerezni az adott üzemeket, főleg a mi régiókban, ahol mi élünk, a feldolgozóipart véve alapul. Mindig hátrányba szorítják őket azonban a szlovák vállalkozók azzal alátámasztva, hogy jobb vállalkozási elképzeléssel rendelkeznek. A kárpótlással kapcsolatban már említettem azt a bűvös határt, 1948. február 25-ét. Valóban, a szlovákiai magyarság nagy része kötődik a földhöz. A délvídeken van az ország legtermékenyebben termőföldje és valójában intenzív mezőgazdaságot csak ott lehet folytatni, ahol a magyarság nagy számban jelen van. Jellemző az országra, hogy a mezőgazdaság támogatás nagyon alacsony szintű. A mezőgazdaság teljes mértékben kátyúban van és nagyon nehéz lesz innét kibillenteni, mert az a támogatás, amit az állam egyáltalán a mezőgazdaság számára ad, az nem a déli vidékre kerül. Nem oda, ahol tényleg racionálisan az intenzív mezőgazdaság szempontjából kerülnie kéne, hanem a hegyvidéki és a hegyaljai termelést támogatja, szociális és foglalkoztatási problémát kívánva megoldani ezzel.

Nagyon jól látják az előttem felszólalók, hogy mi nyomasztja a határon túli magyarságot, és melyek azok az eszközök, amelyek elősegítenék a határon túli magyarság gazdasági felemelkedését. Én nem akarom ezeket megismételni. Teljes mértékben egyetértek Németh Attilának az előadásában felmerülő elképzelésekkel. Egyet szeretnék kiemelni közülük: a bankok és bankrendszer működését. Valóban ez a legjelentősebb, mert nincs megfelelő szabad tőke, ami a szlovákiai magyarság számára adott lenne a privatizáció keretén belül, főleg amikor a mezőgazdaságról van szó. Ugye a mezőgazdaság európai mércével mérve akkor tud igazán rentábilis lenni, ha végterméket állít elő. Sajnos a szlovákiai mezőgazdaságban ezen az intenzív területen is nyersanyagokat állítanak elő, és a végtermékeket a feldolgozó-

iparból a Csallóköz határán túl állítják elő. Ezen az intenzív mezőgazdasági területen szinte egy kézen meg lehet számolni, hogy hány olyan feldolgozóipari üzem van, amely jelentősen befolyásolja az ország feldolgozó iparának színvonalát. Ebben az időszakban meg kellett találnunk azokat az eszközöket, amelyekkel kedvezőbb irányba lehet terelni az eseményeket. A szlovákság részéről, főleg még Meciar kormányzása alatt, nagyon sokszor elhangzott, hogy a magyarok Szlovákiában jobbra csak sírnak megalapozatlanul, mert legjobb szociális helyzetben a szlovákiai magyarság él, a megtakarítások a legnagyobbak a magyarság körében. Igaz, hogy a megtakarítások a dél-szlovákiai vidékeken a legnagyobbak, de ez egyöntetűen a szorgalomnak a hatása, mert a szlovákiai magyar nem csak a munkahelyén dolgozik, hanem utána is. Ez jellemző volt már az elmúlt rezsimben is, mert másodállásban munkát az országban jobbra csak a délszlovákiai vidékeken folytattak. Bár nagy előszeretettel hangoztatják a kormány képviselői a megtakarítások tényét, elfeledkeznek arról, hogy ezeknek a nagy része a takarékpénztárakba kerül, és a takarékpénztár támogatási rendszerének egyik fő pontját a mezőgazdaság támogatása képezi. Már beszéltünk arról is, hogy a mezőgazdasági politika szlovákiai viszonylatban egyöntetűen a hegyvidéki és hegyaljai termelést támogatja. Az önálló bankrendszer vagy egy bármilyen bankrendszer kiépítése keretén belül szeretnénk elérni azt is, hogy ezek a szabad pénzeszközök abba a bankrendszerbe kerüljenek, amely a dél-szlovákiai területeken épülne ki. Oda nyújtsanak hiteleket, támogatást, ahol a legérzékenyebb a szlovákiai magyarság számára. Ez egy nagyon élő problémakör és belátható időn belül meg kell találni azokat a szabad pénzeszközöket, amelyek biztosítani tudják a határon túli magyarság egzisztencia teremtésének feltételeit is.

Gyurovszky László, Magyar Polgári Párt (Szlovákia):

A Magyar Polgári Párt *a forradalom első napján Szlovákiában* az első szlovákiai független mozgalom volt, akkor Független Kezdeményezés néven kezdtünk politizálni. 1990-től 1992-ig részt vettünk a Szlovák Kormányban a Kereszténydemokrata Mozgalommal, a Nyilvánosság az Erőszak Ellen és a Demokrata Párttal, 1992–94 között parlamenten kívüli párt voltunk, most a Magyar Koalíció tagjaként ismét parlamenten belül szerepelünk. A Magyar Polgári Párt liberális párt, tagja a Liberális Internacionálénak mint megfigyelő, és tagja a Liberális Pártok Európai Szövetségének. Csehszlovákia kettéválásával Szlovákia rendkívüli nagy anyagi, gazdasági veszteséget szenvedett. A szlovákiai magyarok a külkereskedelemben két ország felé orientálódnak, mivel két országban nincsenek nyelvi nehézségeik: Csehországban és Magyarországon. Nagyon örvendetesnek tartom, hogy a Magyar Kormány ezt a külkereskedelmi tevékenységet elő próbálja segíteni, és ennek érdekében tanácskozásokat hív össze, koncepciókat dolgoz ki és anyagi forrásokat szabadít fel. A Magyar Polgári Párt azon véleményen volt, és egyre inkább azon a véleményen van, hogy a kisebbségi magyar szervezeteknek nem szabad passzív érdekvédelemre, jogaik védelmére berendezkedni-

Keletről Nyugatra Európa közepén

ük. Mi azon a véleményen vagyunk, hogy meg kell fogalmaznunk a saját érdekeinket, amelyek nyilvánvalóan nemzeti érdekek is, a kultúra és az oktatás területén, ugyanakkor nagyon erősen gazdasági, szociális, foglalkoztatási, mezőgazdasági és regionális érdekek is. Számunkra az a jó, ha Dél-Szlovákia gazdaságilag erős, mert nem lehet elválasztani sok területen egymástól a magyarokat és szlovákokat, az életszínvonal az adott területen nagyjából egyforma.

Amellett, hogy Dél-Szlovákia valóban gazdaságilag fejlett terület Szlovákia egészéhez képest, de az állami politika ezt a gazdasági erőt próbálja csökkenteni. Úgy irányítja az állami beruházásokat, dotációt, infrastrukturális beruházásokat, hogy ez a terület Dél-Szlovákiában ne jusson ahhoz a támogatáshoz, ami mondjuk az adózás alapján őt megilletné. Véleményünk szerint, a kisebbségi szervezeteknek meg kell fogalmazniuk a saját választóik, saját nemzetük érdekeit és ezeket aktívan kell érvényesíteniük. Konkrét példát mondanék. Amikor a Magyar Polgári Párt 1990-től 1992-ig kormányon volt, akkor koalíciós partnereinkkel együtt megváltoztattuk a dotációs rendszert oly módon, hogy a támogatás, a mezőgazdasági dotáció egyenletesen oszlott el a dél-szlovákiai és észak-szlovákiai területek között. Vagyis nem volt aránytalan mértékű elvonás Dél-Szlovákiából, ami Meciar hatalomra kerülésével 1992-ben ismét visszaállt az eredeti formájában, és jelenleg is érvényben van. Vagyis mi aktív érdekérvényesítési stratégiát próbálunk megvalósítani. Ennek jó példája, hogy amikor a Magyar Koalíció kormányzati szerepéről tárgyalt, úgy döntött, hogy hosszú távú prioritásai gazdasági területen vannak. Most megpróbáljuk a kormányzatban elfoglalni azokat a posztokat, amelyek elősegíthetik Dél-Szlovákia gazdasági fellendülését, a dél-szlovákiai magyarság és az egész terület gazdasági erejét növelni tudják. Ebben a törekvésünkben azonos célokat követünk, mint amilyeneket az előttem felszólalók felvázoltak. Az *Új Kézfogás Alapítvány*, a Határon Túli Magyarok Hivatala nagyon sokat tehet azért, hogy ezek a mi stratégiai elképzeléseink megvalósuljanak. Nagy segítség számunkra a kidolgozásra és elfogadásra kerülő terv, amit Németh Attila említett. Szívesen részt veszünk ennek megvalósításában információkkal és bármivel, amivel tudunk, segítünk. A privatizáció folyamatában a szlovákiai magyarok hátrányban vannak, egyrészt azért, mert a magyarok nagyon kis számban vannak jelen az államapparátusban, főleg központi szinten, és nagyon alacsony számban vannak jelen a bankrendszerben. Habár vannak kivételek, és ezek következményeképpen a helyzet nem rossz annyira, mint Romániában. Kétségtelen, hogy a szlovákiai magyarok hátrányban vannak a gazdasági élet területén is. Ennek a hátránynak a felszámolása ugyancsak a már említett stratégiánk része.